

Parempaa elinympäristöä yhdessä

Ideakortti-sarjaa julkaisee Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakesin Kuntien hyvinvointistrategiat -ryhmä.

Ideakorteissa esitellään ideoita ja ratkaisuja, joiden avulla eri alojen ammattilaiset voivat kehittää toimintatapojaan.

ISSN 1456-4475

Malli yhteisestä ennakoarvioinnista

Jyväskylässä on koettu tärkeänä, että sosiaali- ja terveystoimi osallistuu elinympäristöjen suunnitteluun. Kaavojen ihmisiin kohdistuvien vaikutusten ennakoarviointi hyödyntää elinympäristöjen suunnittelua ja toimii yhtenä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työkaluna. Jyväskylässä sosiaali- ja terveystoimen asiantuntijuus tuodaan osaksi kaavojen suunnittelua sovittujen käytäntöjen avulla.

Maankäyttö- ja rakennuslaki korostaa kaavoituksen yhteydessä vaikutusten arvioinnin merkitystä. Vaikutusten arvioinnin tehtävinä on kaavoituksessa paitsi tiedontuottaminen päätöksentekoa varten myös varmistaa osaltaan suunniteltavan elinympäristön laatu.

Yksi arvioinnin osa on sosiaalisten vaikutusten arviointi (SVA). Sosiaalisten vaikutusten arvioinnin avulla pyritään ennalta arvioimaan suunnitelman vaikutukset ihmisiin ja yhteisöihin ja välttämään sellaisia kaavaratkaisuja tai kaavan toteuttamistapoja, jotka heikentävät hyvinvointia. Sosiaalisten vaikutusten arviointi (SVA) -termin rinnalla käytetään myös Terveysvaikutusten arviointi (TVA) tai Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi (IVA)-termejä.

Sosiaalisten vaikutusten arviointi on osa suunnittelua

Jyväskylässä sosiaali- ja terveystoimen kaavoittajien yhteistyöllä on pitkät perinteet. Jyväskylässä sosiaalisten vaikutusten arviointia ohjaa toimintamalli, jonka pääperiaatteita ovat

- SVA on osa kaavaprosessia ja sosiaali- ja terveystoimen käytäntöjä
- Arviointia varten tarvitaan tietoa suunnittelualueen nykytilasta

- Arvioinnin laajuus määräytyy kaava-kohtaisesti

- Kaavaan liittyvät toteuttamisen uhkaku- vat ja mahdollisuudet tulee tuoda esille jo kaavan laadinnan yhteydessä.

Yhdys- ja vastuuhenkilöt tiedonvälittäjinä

Jyväskylän sosiaali- ja terveystoimessa on nimetty kaavoituksen yhdyshenkilö ja lisäksi toimialan neljälle tulosalueelle on nimetty omat SVA-vastuuhenkilöt.

Yhdyshenkilö osallistuu sosiaali- ja terveystoimesta merkittävien kaavojen suunnittelukokouksiin ja valmistelee tarvittaessa toimialan lausunnot kaavoista.

Vastuuhenkilöt ovat organisaatiossa arvioinnin osaajia, jotka osallistuvat merkittävien kaavojen ennakoarviointeihin ja tuottavat arviointeja yhdessä kaavoittajien kanssa. He toimivat kaavoituksen asiantuntijoita omalla tulosalueellaan ja ovat tiedonvälittäjiä. Käytännössä arviointi toteutetaan pääosin arviointitapaamisina, joita järjestetään vuosittain 2-3 kappaletta tarpeiden mukaisesti.

Lisäksi sosiaali- ja terveystoimen johtoryhmälle esitellään ajankohtaisia kaavoitusasioita vuosittaisissa katsauksissa.

Sosiaali- ja terveystoimen osallistuminen

Kaavaprosessi, arvioinnin päävaiheet ja aineisto

Arviointitapaaminen on kohtaamisen foorumi

Arviointitapaamisen rakenne aloitusvaiheessa olevan kaavan yhteydessä.

Tapaamiseen osallistuvat sva-vastuuhenkilöt ja yhdyshenkilö sosiaali- ja terveystoimesta sekä kaavoittaja ja muuta henkilöstöä kaupunkisuunnittelutoimistosta. Tapaamista varten lähetetään etukäteen materiaalia kaavoitettavasta alueesta ja sen sosiaalisesta ympäristöstä.

Arviointitapaaminen etenee seuraavasti:

1. Swot-analyysi kaavoitettavasta alueesta

Osallistujat pohtivat alueen nykyisiä vahvuuksia ja heikkouksia sekä tulevaisuuden uhkakuvia ja mahdollisuuksia omasta viitekehystänsä. Vastuuhenkilöt ovat voineet keskustella asiasta esimerkiksi alueella työskentelevien työntekijöiden kanssa. Tapaamisessa osallistujat pohtivat analyysia henkilökohtaisesti ja ryhmissä. Keskeiset johtopäätökset kootaan yhteen.

2. Kaavan esittely

Kaavoittaja esittelee lyhyesti suunnitelman lähtökohtia, tavoitteita, suunnittelu-tilannetta ja senhetkisiä suunnitelmaluonnoksia.

3. Vaikutusten tunnistaminen arviointilomaketta hyödyntäen Jyväskylässä on kehitetty vaikutusten tunnistamista ja arviointia helpottamaan arviointilomake, jota apuna käyttäen keskeiset sosiaaliset vaikutukset tunnistetaan yksin ja ryhmissä. Lopuksi vaikutukset kootaan yhteen.

4. Sosiaalisten erityiskysymysten tunnistaminen

Kaavojen erityiskysymykset tunnistettiin ryhmissä ja erityiskysymykset kootaan yhteen.

Arviointitapaamisen aineisto kootaan muistioksi, jolloin sitä voidaan hyödyntää arvioinnin dokumentoinnissa ja suunnitteluaineistona.

Arviointi mukaan alusta alkaen

Sosiaalisten vaikutusten arviointi käynnistetään kaavan aloitusvaiheessa. Siten esiin nousevat näkökulmat on mahdollista ottaa huomioon suunnittelussa hyvissä ajoin.

Kaavoituksen aloitusvaiheessa etsitään suunnittelussa erilaisia ratkaisumahdollisuuksia ja niiden alustavia vaikutuksia.

Hyvinvoinnin paikallisten avainasioiden tiedostaminen edesauttaa kaavoittajaa löytämään parempia ratkaisuja. Sosiaali- ja terveystoimen osallistuminen laajentaa suunnittelun tietopohjaa.

Hyvinvointitietoa tarvitaan

Sosiaalisten vaikutusten arvioinnissa hyödynnetään erilaisia taustatietoja asuinalueen hyvinvoinnista ja rakenteesta.

Arvioinnissa hyödynnetään sekä tilastotietoa että muissa tapaamisissa esiin tulleita kokemustietoja alueen asukkailta ja muilta toimijoilta.

Arviointitapaaminen on hyvä foorumi tiedon syventämiselle. Arvioinnissa on hyödynnetty myös erilaisia kunnan hyvinvointiselvityksiä, kuten hyvinvointikertomusta ja asuinalueista kertovia raportteja.

Vaikutusten tunnistaminen

Osana sosiaalisten vaikutusten arviointia tunnistetaan keskeisiä vaikutuksia. Tunnistamisessa ja vaikutusten kirjaamisessa auttavat erilaiset tarkistuslistat.

Jyväskylässä on kehitetty arviointilomake, joka toimii apuvälineenä vaikutusten tunnistamisessa. Lomakkeeseen kirjataan palveluihin, sosiaalisiin oloihin ja muihin teijöihin liittyviä sosiaalisia vaikutuksia ja niiden kohdistumista suunnittelualueelle tai laajemmin asuinalueille, kaupunkiin tai kaupunkiseudulle. Lomaketta päivitetään suunnittelun edetessä.

Erityiskysymyksiin vaikutetaan kaavan lisäksi muilla suunnitel- milla ja ohjelmilla.

Sosiaaliset erityiskysymykset Viitaniemessä:	Kysymykseen voidaan keskeisesti vaikuttaa	
	kaavalla	muilla suunnitelmissa ja ohjeistuksella
1. Kuinka alueen palveluiden saavutettavuutta ja kysyntää voitaisiin parantaa? - Palveluiden syntymisen mahdollistaminen - Kulkuyhteyksien parantaminen nykyisiin palveluihin, joukko- ja kevytliikenne	X	X
2. Kuinka alueella asuvien vanhuksien omatoimista selviytymistä voidaan parantaa esteettömyyttä ja turvallisuutta kehittämällä? - Hissien rakentaminen kerrostaloihin - Porraskäytävien, rappusten ja pihojen esteettömyys - Katualueiden esteettömyys, viihtyisyys ja turvallisuus	X X	X X
3. Voidaanko alueen väestörakennetta monipuolistaa? - Uusien asuntojen rakentaminen	X	
4. Kuinka alueen monipuolinen käyttö kaikille kaupunkilaisille turvataan?	X	X
5. Kuinka virkistyskäytöstä aiheutuvia haittoja voidaan lievittää? (pysäköinti, liikenne ja muut haitat)	X	X
6. Kuinka alueen yhteisöllisyys voidaan säilyttää? - Julkisten tilojen kunnossapito - Alueen kulttuurihistoriallisten arvojen säilyminen	X	X

Kaavat eivät ole samanlaisia

Kaavoituksen avulla mahdollistetaan hyvin erilaista rakentamista. Asuin-, liike- ja teollisuusrakentamisella on hyvin erilaisia vaikutuksia ihmisiin ja heidän hyvinvointiinsa. Myös suunnittelualue ja sen sosiaalinen rakenne vaikuttaa uuden rakentamisen vaikutuksiin.

Yleiskaavassa kunta ratkoo pitkän aikavälin kehittämiskysymyksiä, kuten minne rakennetaan ja minne ei. Asemakaavassa määritellään tarkemmin yksittäisten rakennusten sijoittamista ja toteuttamista.

Kaavoituksen lisäksi rakentuvaan elinympäristöön vaikuttavat monet muut yhdyskuntarakentamiseen liittyvät päätökset. Esimerkiksi tontti- ja asuntopoliitilla ohjataan, rakennetaanko vuokra- vai omistus-asuntoja. Lisäksi merkityksellistä on, aloitetaanko rakentaminen nyt vai kymmenen vuoden kuluttua.

Sosiaaliset erityiskysymykset arvioinnin apuvälineenä

Kaavojen erilaiset tavoitteet, sisällöt ja suunnittelu ympäristön ominaispiirteet vaikuttavat merkittävästi syntyvään elinympäristöön. On tärkeä tunnistaa, mitkä ovat avainasioita hyvinvoinnin turvaamiseksi juuri kyseessä olevassa suunnitelmassa.

Jyväskylässä sosiaalisten vaikutusten arvioinnissa on ryhdytty käyttämään sosiaalisia erityiskysymyksiä, joiden tunnistamisen tavoitteena on:

- Auttaa löytämään kaavan erityiset sosiaaliset ulottuvuudet,
- Konkretisoida tunnistetut sosiaaliset vaikutukset suunnittelun haasteiksi,
- Edesauttaa kaavan sosiaalisten tavoitteiden asettamista,

Erityiskysymysten määrittelyn yhteydessä voidaan myös eritellä, voidaanko kysymys ratkaista kaavoituksen avulla, muilla suunnitel-

mitelmilla, toimilla tai ohjeistuksella. On tärkeää erottaa, mihin sosiaalisen ympäristön asiakokonaisuuksiin voidaan keskeisesti vaikuttaa kaavan avulla ja mihin muilla toimenpiteillä.

Arviointi tarkentuu kaavoituksen edetessä

Keskeiset sosiaaliset vaikutukset esille myös silloin kun suunnitelmat ovat nähtävillä ja kommentoitavissa.

Jyväskylässä sosiaali- ja terveystoimi osallistuu arviointiin merkittävässä kaavoissa läpi suunnitteluprosessin esimerkiksi juuri arviointitapaamisien yhteydessä.

Arviointi tarkentuu ja täsmentyy suunnittelun edetessä. Kun kaavaehdotusta valmistellaan, esimerkiksi erityiskysymyksiin vastaamalla voidaan todentaa, onko kaavan keskeiset sosiaaliset kysymykset pystytty ratkaisemaan suunnittelun kuluessa.

Lisää tietoa

www.jyvaskyla.fi/kaavoitus/sivut.php/jid/1/grid/5

Ympäristöministeriö (2004) Sosiaalisen eheyden turvaaminen yhdyskuntasuunnittelussa -kohteena Jyväskylän kaupunkiseutu, käsikirjoitus Ympäristöministeriön julkaisusarjaan 15.12.2004.

Ympäristöministeriö (2005) Sosiaalisten vaikutusten arviointi kaavoituksessa. Avauksia suunnittelijoille ja osallisille, käsikirjoitus Ympäristöministeriön julkaisusarjaan 22.1.2005.

Mäkäräinen, Jouni (2003) Askel kohti ihmistä. Kaavoituksen sosiaalisten vaikutusten arviointia kehittäneen Sva-projektin loppuraportti. Jyväskylän kaupunki. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 1/2003. Jyväskylä 2003.

Stakes (2005). Kuntien hyvinvointijohtamisen menetelmiä ja työvälineitä. Stakesin ideakortti 1/05.

Stakes (2005). Hissi on halvempi. Stakesin ideakortti 2/05.

Stakes (2004). Kuntien päätösten ennakkoarviointi. Stakesin ideakortti 1/04.

Stakes (1999). Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi. Stakesin ideakortti 2/99.

Yhteystiedot

Projektitutkija Jouni Mäkäräinen
Jyväskylän kaupunki, PL 193, 40101 Jyväskylä
etunimi.sukunimi@jkl.fi

Kehitysjohdaja Sakari Möttönen
Jyväskylän kaupunki, PL 193, 40101 Jyväskylä
etunimi.sukunimi@jkl.fi

Apulaisosastopäällikkö Reijo Väärälä, Sosiaali- ja terveysministeriö PL 33, 00023 Valtioneuvosto
etunimi.sukunimi@stm.fi

Mallin rahoittamiseen ovat Jyväskylän kaupungin lisäksi osallistuneet ympäristöministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö

Julkaisija

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen
Kuntien hyvinvointistrategiat -ryhmä

www.stakes.fi/hyvinvointi/khs

Postiosoite
PL 220, 00531 Helsinki

www.stakes.fi

Tämä ideakortti on luettavissa osoitteessa:
www.stakes.fi/hyvinvointi/khs/ideakortit/jklmalli.pdf

Katso myös muita ideakortteja:
www.stakes.fi/hyvinvointi/ymp/ideakortit.html

Ennakkoarviointi auttaa hyvinvoinnin edistämisessä

Työkalu sosiaali- ja terveystalalle

Sosiaalisten vaikutusten arviointi on nähtävä monialaisena prosessina, joka tarjoaa mahdollisuuksia ennaltaehkäisevään työotteeseen sosiaali- ja terveystalalla.

Kaavoituksessa sosiaalisten vaikutusten arviointi on saavuttanut lainsäädännöllisesti aseman, jonka seurauksena se vakiintuneeksi osaksi kaavoituskäytäntöjä ja edistää sosiaalisten näkökulmien integroitumista osaksi elinympäristöjen suunnittelua. Samalla se tarjoaa mahdollisuuden etsiä uudenlaisia kuntakohtaisia käytäntöjä laaja-alaisen hyvinvointipolitiikan toteuttamiseksi.

Sosiaalisten vaikutusten arvioinnin onnistumisen yhdeksi mittariksi muodostuu, toimitustiimi arviointi suunnittelun ulkopuolisena leimana vai pystyykö se integroitumaan suunnitteluprosessiin.

Jyväskylän kokemusten valossa SVA tuottaa lisäarvoa sekä kaavoitukselle että sosiaali- ja terveystoimelle. Onnistumiseen tarvitaan tahtoa ja tietoa myös molemmilta osapuolilta.

Elinympäristö turvaa hyvinvointia

Hyvinvointi on ymmärrettävä kaikkia toimialoja koskettavana asiana. Elinympäristö luo edellytyksiä yksilön hyvinvoinnille ja kaavoituksen lisäksi asia tulee muistaa myös muissa yhdyskuntarakentamisen vaiheissa.

Sosiaalisten vaikutusten arviointia voidaan soveltaa myös muiden vaiheiden yhteydessä, koska yhdyskuntasuunnittelussa on aina vaihtoehtoisia mahdollisuuksia ja toteuttamisketjuja. Esimerkiksi asuntopoliittisten ohjelmien ennakkoarvioinnilla voidaan havaita eri vaihtoehtojen vaikutuksia ihmisille ja niiden kohdistumisessa eri väestöryhmiin.

Osa kunnan hyvinvointipolitiikkaa

Elinympäristöjen kehittäminen on osa kunnan hyvinvointipolitiikkaa. Asuinalueiden tasapainoisen kehityksen ja laadukkaat elinympäristöt ovat tärkeä osa kuntien kilpailukykyä.

Ennakkoarviointi toimii yhtenä hyvinvointipolitiikan välineenä ja sillä on yhteydet esimerkiksi hyvinvoinnin seurantaan kunnissa, jota voidaan toteuttaa myös asuinaluekohtaisesti.

Arviointi täydentää osaltaan asuinalueiden sosiaalisen seurannan ja kaavoituksen välistä suhdetta. Siinä missä seuranta keskittyy nykytilaan ja menneisyyteen, kääntää ennakkoarviointi suunnan tulevaisuuteen.

Seuranta ja ennakkoarviointi ovat molemmat hyvinvointipolitiikan ja yhdyskuntasuunnittelun välineitä, jotka mahdollistavat yhä systemaattisemman lähestymistavan yhdyskuntasuunnittelun sosiaaliin ulottuvuuksiin.